

Embden-Meyerhof-Parnasova dráha

Glykolýza (neboli *Embden-Meyerhof-Parnasova dráha*) je základní metabolický děj probíhající v cytoplazmě všech buněk lidského těla. Řadí se mezi katabolické dráhy. Glykolýzou vznikají z jedné molekuly glukózy dvě tříuhlíkaté molekuly – pyruvát (Pyr) či laktát (Lac). Glykolýza plní mnoho funkcí, například získání energie či tvorbu acetyl-CoA jako substrátu pro syntézu lipidů.

Glykolýza probíhá jak za **aerobních**, tak i za **anaerobních podmínek**. Za aerobních podmínek se vytvářejí dvě molekuly pyruvátu, dvě molekuly ATP a dvě molekuly NADH. Za anaerobních podmínek podléhá pyruvát další reakci, která regeneruje kofaktor NAD⁺ – produktem je pak laktát.

Reakce glykolýzy

Celou glykolýzu můžeme souhrnně zapsat jako rovnici:

Glykolýza se dělí do několika fází:

1. Investice energie a současná aktivace molekul glukózy.
2. Štěpení hexózy na dvě triózy.
3. Oxidace trióz a současný získání energie.
4. Přeměna pyruvátu na laktát (za anaerobních podmínek).

V následujícím přehledu popíšeme její jednotlivé reakce

1. Fosforylace glukózy

Po vstupu molekul glukózy do buněk dochází k jejich okamžité fosforylaci. Tato reakce přeměňuje neutrální molekulu glukózy na anion. Takto modifikovaná glukóza může být dále metabolizována a současně již **neprochází buněčnou membránou**. Zachycuje se tedy v cytosolu, kde je dále metabolizována.

Kromě jedné makroergní vazby molekuly ATP vyžaduje reakce i enzymovou katalýzu zprostředkovanou jedním ze dvou izoenzymů – *hexokinázou* či *glukokinázou*.

Glukokináza (neboli hexokináza typu IV) je lokalizována pouze v hepatocytech a v β -buňkách pankreatu, zatímco hexokináza je ve všech tkáních. Kromě lokalizace se liší i ve svých fyzikálně-chemických vlastnostech. Glukokináza má vysokou hodnotu K_M (10 mmol/l), a proto je aktivována až při vyšších koncentracích glukózy. Uplatňuje se převážně po jídle, kdy je koncentrace glukózy v portální krvi vysoká a je zapotřebí ji vychytávat játry (např. pro syntézu glykogenu). β -buňky pankreatu zároveň reagují na vyšší hladiny glykémie zvýšením sekrece inzulínu.

Hexokináza je za fyziologických podmínek vždy téměř plně aktivní, neboť její K_M je pouhých 0,1 mmol/l (srovnej s fyziologickým rozsahem glykémie 3,3–5,6 mmol/l). Její aktivita je tedy regulována jiným mechanismem a tím je inhibice svým vlastním produktem – Glc-6-P. Zjednodušeně se tedy dá říci, že hexokináza produkuje tolik Glc-6-P, kolik je buňka schopna využít ve svých drahách. Jakmile se začne **Glc-6-P hromadit**, dojde k **inhibici hexokinázy**. Kromě fosforylace glukózy umožňuje hexokináza i fosforylaci fruktózy.

2. Izomerizace Glc-6-P na Fru-6-P

Izomerizace Glc-6-P na Fru-6-P je reverzibilní reakce probíhající za katalýzy *hexosafosfátizomerázou*.

3. Fosforylace Fru-6-P za spotřeby ATP na Fru-1,6-bisP

Fosforylaci Fru-6-P na Fru-1,6-bisP katalyzuje enzym *6-fosfofrukto-1-kináza*. Jedná se o klíčový allosterický

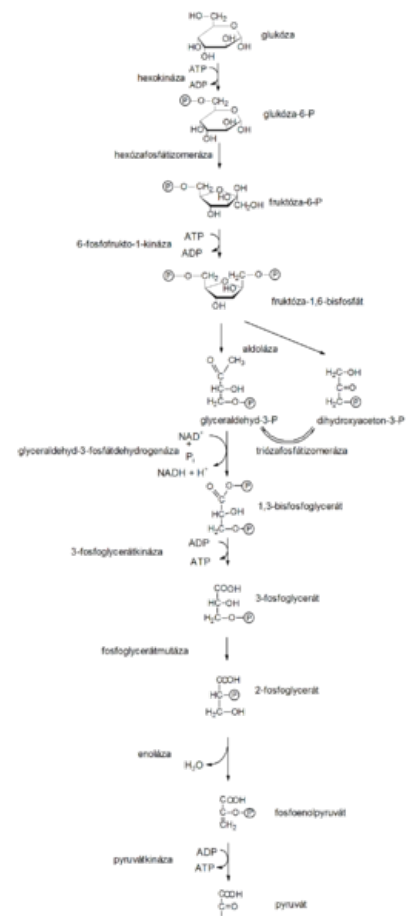
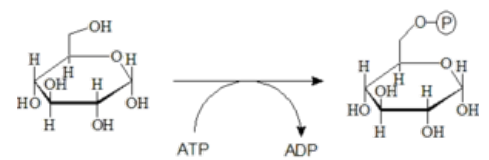

Schéma reakcí glykolýzy

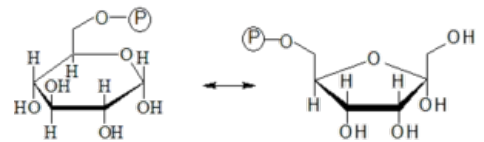
1. Fosforylace glukózy

regulační enzym glykolýzy.

V průběhu dosavadních tří kroků došlo k investici dvou molekul ATP na jednu molekulu glukózy.

4. Aldolové štěpení Fru-1,6-bisP na dvě fosforylované triózy

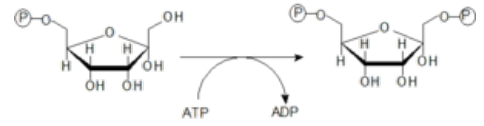
Fru-1,6-bisP se následně štěpí na dvě fosforylované triózy – glycerinaldehyd-3-P (Gra-3-P, aldóza) a dihydroxyaceton-3-P (DHA-3-P, ketóza). Katalýzu zajišťuje *aldoláza* spadající do třídy lyáz. Rozlišujeme její dva izoenzymy – *aldolázu A a B*.

2. Izomerizace Glc-6-P na Fru-6-P

5. Izomerace trióz

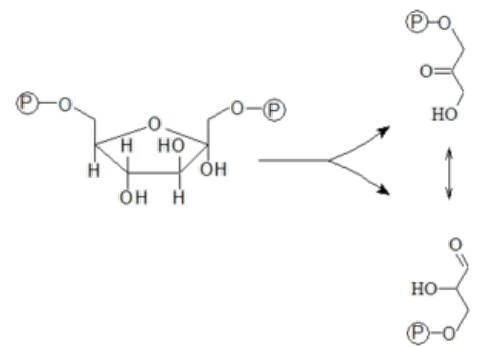
Glycerinaldehyd-3-P a dihydroxyaceton-3-P se mohou přeměnit jeden v druhý pomocí enzymu *triózafosfátizomerázy*. Těto reakci se příkládá velký význam, protože do další reakce glykolýzy se zapojuje jen glycerinaldehyd-3-P a tato izomerace kontinuálně doplňuje jeho cytosolický pool.

3. Fosforylace Fru-6-P za spotřeby ATP na Fru-1,6-bisP

6. Oxidace glycerinaldehyd-3-P na 1,3-bisfosfoglycerát

Tato reakce je jedinou oxidační reakcí v celé glykolýze. Oxidaci katalyzuje *glycerinaldehyd-3-fosfátdehydrogenáza*. Reakcí vzniká 1,3-bisfosfoglycerát (energeticky bohatá sloučenina) a redukovaný kofaktor – $\text{NADH} + \text{H}^+$. Reakce je exergonní – na oxidaci nově vzniklou skupinu COO^- se naváže P_i makroergní anhydridovou vazbou.

4. + 5. Aldolové štěpení Fru-1,6-bisP na dvě fosforylované triózy a izomerace trióz

7. Přeměna 1,3-bisfosfoglycerátu na 3-fosfoglycerát

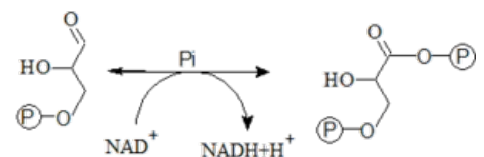
1,3-bisfosfoglycerát je hydrolyzován na 3-fosfoglycerát pomocí *fosfoglycerátkinázy*. Zároveň dojde k substrátové fosforylaci (fosforylace na substrátové úrovni) – z ADP se tvoří ATP.

8. Izomerace 3-fosfoglycerátu na 2-fosfoglycerát

Izomeraci katalyzuje *fosfoglycerátmutáza*.

9. Dehydratace 2-fosfoglycerátu na fosfoenolpyruvát (PEP)

Dehydrataci 2-fosfoglycerátu katalyzuje enzym *enoláza*. Reakce vede ke vzniku makroergní sloučeniny fosfoenolpyruvátu, který obsahuje esterově vázanou fosfátovou skupinu.

6. Oxidace glycerinaldehyd-3-P na 1,3-bisfosfoglycerát

10. Přeměna fosfoenolpyruvátu na pyruvát

Nejdříve probíhá odštěpení P_i , poté se nestabilní enol-pyruvát izomerizuje na stabilnější keto-pyruvát. Během této přeměny se uvolňuje velké množství volné energie. Tato reakce je tedy silně exergonická a prakticky nevratná. Uvolněná energie se využije k syntéze ATP z ADP – substrátová fosforylace.

Reakci katalyzuje regulační enzym *pyruvátkináza*.

Během 4.–10. reakce se vytvořily **dvě molekuly ATP** na jeden tříuhlíkatý fragment (Pyr). Energetická bilance celé glykolýzy je tedy +2 moly ATP na 1 mol glukózy (–2 ATP spotřebováno, +4 ATP vytvořeno).

Metabolické osudy pyruvátu

Pyruvát je větvicím bodem glykolýzy. Osud pyruvátu závisí na oxidačním stavu buňky – NADH musí být reoxidováno na NAD^+ .

Za **aerobních podmínek** se pyruvát transportuje do matrix **mitochondrie**, kde se prostřednictvím pyruvátdehydrogenázové reakce mění na acetyl-CoA, který se může zapojit například do Krebsova cyklu. Redukovaný kofaktor NADH nemůže jednoduše přestoupit do matrix mitochondrie, kde by se měl zapojit do procesů v dýchacím řetězci, protože mitochondriální membrána je pro něj nepropustná. Proto se využívá k redukcí některých látek – např. cytoplazmatického oxalacetátu na malát či dihydroxyaceton-P na glycerol-3-P. Vzniklé produkty již vnitřní mitochondriální membránou procházejí a dopraví tak redukční ekvivalenty do mitochondrie. Hovoříme o tzv. **člunkovém mechanismu** či jednoduše o čluncích. Pro přestup NADH existují v buňce dva různé člunky (anglicky *shuttle*) – **glycerol-fosfátový** a **malát-aspartátový**. V mitochondrii proběhnou výše uvedené reakce opačným směrem:

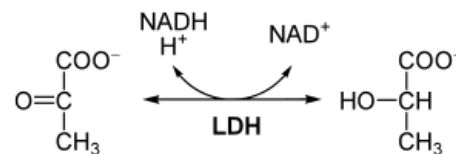

Získané redukované kofaktory následně mohou vstoupit do mitochondriálního **dýchacího řetězce**, kde jsou regenerovány – souběžně vzniká aerobní fosforylací ATP. Návrat oxalacetátu (OAA) zpět do cytosolu není přímý. Vyžaduje nejdříve **transaminaci na aspartát**, kterou katalyzuje aspartátaminotransferáza (AST). **V cytosolu proběhne opačná reakce - vzniká OAA.**

Za **anaerobních podmínek** (např. intenzivně pracující sval s nedostatečnou dodávkou kyslíku) či v erytrocytech se pyruvát přeměňuje na **laktát**, který je následně uvolněn z buňky do krevního oběhu. Zároveň dochází k regeneraci NAD^+ . Reakci katalyzuje enzym laktátdehydrogenáza (LDH):

Touto reakcí vytvořené NAD^+ je koenzymem pro glyceraldehyd-3-fosfátdehydrogenázu, bez níž by se glykolýza zastavila. Vznikající laktát se jednak může zapojit do Coriho cyklu, jednak může být oxidován v tkáních s aerobním metabolismem (srdce, játra) na CO_2 a H_2O . Kumulace laktátu podmiňuje pokles pH, který způsobí svalovou bolest a únavu.

Přeměna pyruvátu na laktát

Na tomto místě je třeba připomenout, že aerobní glykolýza produkuje mnohem více ATP na 1 mol glukózy než anaerobní glykolýza.

2,3-BPG shunt

V **erytrocytech** hraje významnou roli odbočka glykolýzy nazývaná 2,3-BPG shunt. 1,3-bisfosfoglycerát se při ní přeměňuje na 2,3-bisfosfoglycerát. Tento meziprodukt již neobsahuje makroergicky vázaný fosfát, a při jeho další přeměně na 3-fosfoglycerát se tedy nesyntetizuje ATP – uvolní se jen anorganický fosfát. Erytrocyt tak při tomto průběhu glykolýzy získá méně ATP. Význam odbočky ale spočívá v tom, že **2,3-bisfosfoglycerát snižuje afinitu hemoglobinu ke kyslíku**, tj. podílí se na regulaci transportu kyslíku na hemoglobinu.

Regulace glykolýzy

Regulačními body v glykolýze jsou tři enzymy:

1. 6-fosfofrukto-1-kináza;
2. pyruvátkináza;
3. hexokináza.

Tyto enzymy katalyzují nevratné exergonní reakce.

6-fosfofrukto-1-kináza (PFK-1)

Fosfofruktokináza, allosterický enzym regulovaný několika aktivátory a inhibitory, je hlavním regulačním bodem glykolýzy:

1. Zvýšení poměru ATP / AMP vede k inhibici glykolýzy

Glykolýza je děj směřující ke tvorbě ATP.

ATP je substrátem a současně i allosterickým inhibitorem tohoto enzymu. AMP se oproti tomu chová jako aktivátor enzymu. Při nadbytku ATP se tedy zastaví další spotřeba glukózy jako živiny.

2. Citrát inhibuje glykolýzu

Pokud jsou oxidovány mastné kyseliny, vzniklý acetyl-CoA inhibuje PDH.

Vznikající pyruvát směřuje do karboxylace na oxalacetát. Je-li současně dostatek acetyl-CoA i oxalacetátu, syntetizuje se citrát, který se hromadí před enzymem isocitrátdehydrogenázou. **Citrát uniká do cytoplazmy**, kde blokuje regulační enzym glykolýzy. Signalizuje totiž, že v mitochondrii je dostatek substrátů Krebsova cyklu, a tudíž není zapotřebí tvořit další.

3. Fruktóza-2,6-bisfosfát (Fru-2,6-P)

Fruktóza-2,6-bisfosfát, aktivátor glykolýzy, funguje jako prodloužená ruka inzulínu – jeho koncentrace se zvyšuje, pokud je poměr inzulín / glukagon zvýšený. Vzniká z fruktóza-6-P reakcí katalyzovanou **6-fosfofruktokinázou-2 (PFK-2)**.

4. Glykolýzu aktivuje inzulín a inhibují ji kontraregulační hormony

Vzestup poměru inzulín / glukagon snižuje intracelulární koncentraci cAMP; tím nastává převaha defosforylačních dějů. Pokles poměru a působení dalších kontraregulačních hormonů vyvolá naopak vzestup koncentrace cAMP – převažují fosforylační děje. 6-fosfofrukto-1-kináza je aktivní v defosforylované formě.

5. Inhibice kyselým pH

6-fosfofrukto-1-kináza je inhibována protony. Jak **pyruvát**, tak **laktát** jsou poměrně silné kyseliny a jejich

významná akumulace by mohla ohrozit buňku. Proto jejich zvýšené koncentrace vedou skrze protony k inhibici regulačního enzymu.

Zbylé enzymy mají menší význam, proto je popíšeme jen velmi stručně. Jak jsme již uvedli, hexokinázu jednak inhibuje její produkt – Glc-6-P, jednak ji aktivuje inzulin. Pyruvátkinázu reguluje kovalentní modifikace pod vlivem poměru inzulin / glukagon.

Klinické korelace

Mezi poměrně časté enzymatické defekty patří **vrozený deficit pyruvátkinázy**. Postiženy jsou převážně erythrocyty, v nichž se tvoří méně ATP. Z toho vyplývá jejich nižší schopnost udržet integritu své membrány (aktivní membránové transporty) a svůj tvar. Důsledkem je jejich zvýšený rozpad – rozvíjí se hemolytická anémie. Při nedostatečném okysličování tkání (**hypoxii**) se ve zvýšené míře tvoří **laktát**, který jako poměrně silná kyselina způsobuje okyselení těla – tomuto poklesu pH se říká **laktátová acidóza**.